



KORPORATIVNO UPRAVLJANJE I DRUŠTVENA ODGOVORNOST U SISTEMU EKOLOŠKE BEZBJEDNOSTI NA NIVOU KANTONA

Akademik prof. dr Rade Biočanin, email: rbiocanin@np.ac.rs

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, Bosna i Hercegovina

Mr Mirsada Badić

Centar za strateška istraživanja nacionalne bezbjednosti, Beograd, Srbija

Sažetak: Kantoni su države članice Federacije BiH i ukupno ima 10 od 12. juna 1996. godine Kantoni uživaju visok stepen autonomije, isključivu nadležnost u unutrašnjim poslovima, korištenju prirodnih resursa, na svim nivoima obrazovanja, prostornoj i stambenoj politici, sportu, kulturi i ekologiji, dok su zdravstvo, socijalna zaštita i promet u podijeljenoj nadležnosti Federacije. Grad Travnik (Herbosa) se nalazi u dolini rijeke Lašve, okruženoj planinama Vlašić na sjeveru i Vilenica na jugu. Ovaj znamenti grad je administrativni i politički centar srednje Bosne sa popisanim 16.534 lica, nalazi se u velikoj lašvanskoj dolini, koja povezuje dolinu rijeke Bosne na zapadu sa dolinom rijeke Vrbas, na istoku. Između eko-bezbjednosti i globalizacije postoji značajna interakcija. U ovoj oblasti regionalna i lokalna prijetnja mogu imati globalne razmjere. Isto tako, razrješenje gorućih eko-problema traži angažman svih subjekata društva, u sistemu eko-bezbjednosti/sigurnosti. Efikasna zaštita životne sredine može se ostvariti samo efikasnom saradnjom sa svim strukturama društva na nivou lokalne zajednice, kantona, federacije, Zapadnog Balkana i šire. S tim u vezi, potrebno je pravno i politički determinisati krovnu organizaciju, koja će se na najdirektniji, eksplicitan i jedinstven način baviti problematikom eko-bezbjednosti. Težište u ovom koautorskom radu je razmatranje sve aktuelnijeg pitanja eko-problema i bezbjednosti/sigurnosti grada Travnika.

Ključne riječi: kantoni, životna sredina, eko-problemi, korporativno upravljanje, eko-bezbjednost, održivi razvoj

CORPORATE GOVERNANCE AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE ENVIRONMENTAL SAFETY AT THE CANTONAL LEVEL

Abstract: The cantons are Member States of the Federation of Bosnia and Herzegovina and the buyer has 10 from 12 June 1996. The cantons enjoy a high degree of autonomy, exclusive jurisdiction over internal affairs, use of natural resources at all levels of education, housing and spatial politics, sports, culture and ecology, and the health, social protection and trade in the divided jurisdiction of the Federation. City Travnik (Herbosa) is located in the Lasva Valley region, surrounded by mountains to the north and Vlasica Vilenica to the south. The famous This city is the administrative and political center of Central Bosnia with the listed 16,534 people, is located in a large Lasva valley, which connects the valley of the Bosna River in the west to the valley of the river Vrbas in the east. Among the eco-security and globalization, there is a significant interaction. In this area, regional and local threats can have a global scale. Similarly, the removal of the most pressing ecological problem requires involvement of all actors of society in the eco-system safety/security. Effective protection of the environment can be achieved only by effective cooperation with all the structures of society at the local community level, canton, Federation of Western Balkans and beyond. In this regard, it is necessary to determine the legal and political umbrella organization, which will be the most direct, explicit and unique way to deal with the problems of ecological safety. The focus in this paper is co-author aktuelnijeg consideration all the issues of eco-issues and safety/security of the town of Travnik.

Keywords: cantons, environment, eco-issues, corporate governance, eco-safety, sustainable development



Uvod

Ljudske aktivnosti guraju planetu Zemlju u nepoznato. Zapravo, postoje snažni dokazi da smo ušli u novo geološko doba oblikovano ljudskim aktivnostima: „antropocen”. Stanovnici planete, Zemlje uključujući *Homo sapiens*—suočeni su sa nesigurnom budućnošću.

Životna sredina predstavlja naseljeni dio kantona, prostora u kome živa bića mogu da opstanu. Ona podrazumjeva kompleks svih uticaja van određenog organizma, koji dolaze, kako od nežive prirode, odnosno fizičko-hemijskih uslova sredine, tako i od drugih živih bića, te zajedno djeluju na dati organizam, na onom mjestu na kome živi.

Do zagađivanja životne sredine u kantonu dolazi, kada se štetne/opasne materije oslobode u okolinu u tolikim količinama da ugrožavaju zdravlje i kvalitet života ljudi, životinje, biljke i njihova staništa. Zagađivačima prirode se smatraju sve one supstance koje štetno djeluju na ekosisteme, ynatno narušavajući prirodnu ravnotežu koja postoji u vazduhu, vodi ili u zemljištu. Posljedica sve veće zagađenosti prirode je ugrožavanje životne sredine, odnosno flore i faune. Naselja i gradovi čine poseban izvor zagađujućih supstanci, zbog djelatnosti vezanih za svakodnevni život.

Najvažniji kantonalni uzročnici pritiska na životnu sredinu smatraju se: porast broja stanovništva, urbanizacija, razvoj niza privrednih djelatnosti, naročito poljoprivrede, industrije, saobraćaja, turizma, potrošnja fosilnih goriva, povećanje količine i vrsta otpada, itd.

Jedan od najvažnijih ciljeva u istoriji čovječanstva jeste materijalna osnova življenja, zdravlje, kvalitet života, kvalitet životne sredine i dugovječnost. Mnogi alhemičari širom svijeta su tragali za "eliksirom života", a moćnici na sve strane slali karavane istraživača u potrazi za tajnim recepturama dugog i kvalitetnog života.

S individualnog stanovišta i sa socio-ekonomskog gledišta u kantonu, važno je prilagoditi život godinama i godine životu. Zdravlje stoji na nekoliko ključnih stubova: pravilna ishrana, fizička aktivnost/trošenje energije, socijalizacija, pozitivan stav prema životu, zdravi geni i eko-ambijent.

Postoje mnoge fizičke, psihičke, socijalne promjene i promjene u okolini koje se javljaju s godinama. Hronične bolesti i oštećenja, kao što su artritis, hipertenzija i moždani udar, srčana oštećenja, respiratorni problemi, dijabetes, rak i osteoporoza, mogu delovati na kvalitetu života srednje a više starije populacije.

Kontrola zagađivanja u kantonu je najveći problem s kojim je inače suočen savremeni svijet. Određena područja mogu za kratko vrijeme postati nepodesna za život, a mnoge biljke i životinje mogu zauvijek nestati. Gubitak raznovrsnosti živog svijeta samo je jedan od znakova, koji nas upozoravaju da nam je naša sredina u ozbiljnoj opasnosti.

Ekološki otisak na nivou kantona, kojim mjerimo koliko dobara i usluga dobijenih iz prirode koristimo, ukazuje na to da trošimo kao da na raspolaganju imamo 1,6 Zemlju. Nadalje, istraživanja pokazuju da smo već prošli 4-9 „planetarnih granica”, sigurnih pragova najvažnijih procesa sistema na Zemlji koji održavaju život na planeti.



1. Prema izdržljivoj budućnosti kantona

Ako ljudi mogu u tolikoj mjeri da loše utiču na planetu, onda smo u stanju nešto da ispravimo. Za to će biti potrebni novi načini razmišljanja, pametnije metode proizvodnje, mudrija potrošnja, kao i novi sistemi finansiranja i upravljanja.

U Izvještaju o stanju životne sredine kantona daju se informacije monitoringa, predlažu se moguća rješenja, uključujući temeljne promjene kantonalnih, prehrambenih, energetskih i finansijskih sistema, koje su neophodne kako bi se ispunile potrebe sadašnjih i budućih generacija-održivi razvoj.

Promjena klime predstavlja ozbiljnu potencijalnu prijetnju prirodnoj sredini kantona i šire. Zasnovana je na tzv. „efektu staklene bašte“, koji može da se definiše na sljedeći način: u atmosferi postoje gasovi koji su „radioaktivno aktivni“, a ipak neophodni za život jer zarobljavaju toplotu u nižim slojevima atmosfere i stvaraju mnogo topliju sredinu nego što bi inače bila (temperatura zemljine površine, bez prisustva ovih gasova, bila bi za oko 33°C niža nego što je sada). „Staklena bašta“ funkcioniše po sličnom sistemu zadržavanja toplote. Međutim, povećana koncentracija gasova „staklene bašte“ – GHG gasova: CO₂, CH₄, N₂O, halogenizovanih gasova, O₃ i vodene pare u atmosferi dovodi do stvaranja neke vrste svoda koji sprječava, što ne bi trebalo, da se dodatno ultracrveno zračenje gubi u vazдушnom prostoru. Prema tome, veliki dio ove energije se vraća na zemlju i uzrokuje dodatno zagrijavanje površine naše zemlje i okruženja.

Emisije ugljen-dioksida su najveći izvor globalnog zagrijavanja (65%), a tome najviše doprinosi energetski sektor – sagorjevanje fosilnih goriva i sječa šuma. Prirodna količina ugljen-dioksida u atmosferi (koju održava prirodni ciklus kruženja ugljenika) je 550 gigatona (Gt). Tome se u toku godine prosječno pridoda još 9 gigatona zahvaljujući ljudskoj aktivnosti. Tako se tokom oko 300 godina industrijske aktivnosti povećao nivo ugljen-dioksida. Metan učestvuje sa 20% u globalnom zagrijavanju, halogena jedinjenja sa 10%, a azotni oksidi sa 5%.

Emitovani SO₂ i NO_x u atmosferi, dolaskom u dodir sa NH₃ mogu da oksidiraju i da se pretvore u kiseline (acidifikacija). Primarni zagađivači i kiseline, nakon taloženja, mijenjaju hemijski sastav zemljišta i površinskih voda (time oštećuju ekosisteme).

Pod „kiselim kišama“ podrazumjevaju se padavine: kiša, snijeg, susnježica, izmaglica, magla, oblaci koji u sebi sadrže zagađujuće materije. Kiša na zemljište, faunu, floru i vodene površine, donosi razblaženu sumpornu, sumporastu i azotnu kiselinu.

Najštetnija posljedice su: smanjenje vitalnosti drveća (uništavanje i oštećenja šuma), propadanje ribljeg fonda, smanjen diverzitet drugih životinjskih vrsta u jezerima, rijekama i vodotocima, oštećenja i degradacija plodnog zemljišta. Taloženje kiselina takođe nanosi štetu spomenicima i objektima izgrađenim od krečnjaka i mermera (što skoro u potpunosti uzrokuje SO₂ u gasovitom stanju), pojačava koroziju metalnih površina. Mjere koje se mogu preduzeti da bi se smanjila acidifikacija:



- povećanje energetske efikasnosti, prelazak sa čvrstih i tečnih goriva sa visokim sadržajem sumpora na prirodni gas u energetici, industriji i u domaćinstvima;
- smanjenje emisije u postrojenjima za sagorijevanje i u drumskom saobraćaju;
- smanjenje stočnog fonda i bolje upravljanje stočnim đubrivom.

Troposferski ozon se uslovno može zvati i „lošim ozonom“, jer je nastao isključivo kao rezultat čovjekovih aktivnosti, tj. kao rezultat aerozagađenja iz motora sa unutrašnjim sagorijevanjem i elektrocentrala i toplana, koje troše fosilna goriva. Gasovi koje ispuštaju automobili i industrijska postrojenja, a koji nastaju kao nusprodukt sagorijevanja tečnog ili čvrstog goriva, pripadaju grupi azotnih oksida i isparljivih organskih supstanci. Azotni oksidi razlažu se pod dejstvom Sunčevog zračenja, oslobađajući atomski kiseonik, koji stupa u reakcije sa molekulskim kiseonikom iz vazduha i stvaraju ozon, tokom sunčanih i toplih perioda proljeća, ljeta i rane jeseni. Do povećanja koncentracije ozona dolazi najčešće u popodnevnoj i predvečernjoj vrelini, a do smanjivanja dolazi sa padom temperature u toku noći.

Gubitak biodiverziteta je alarmantan podatak u kantonu i šire. Nije moguće dati precizne podatke o tome koliko vrsta svakodnevno nestaje ili kolika je stopa genetske erozije, ali je jasno da je u posljednje vrijeme porasla stopa nestajanja sisara i ptica. Nestanak vrsta uključuje i smanjenje diverziteta na genetskom nivou i promene u ekosistemima. Ovakav pad diverziteta u eko sistemima, vrstama i genima obično se naziva gubitkom biodiverziteta. Osnovni uzrok gubitak biodiverziteta je gubitak i propadanje staništa. Ozbiljni uzroci su i sve manja pošumljenost, erozija tla, zagađenje kopnenih i morskih voda i intenzivan uzgoj biljnih vrsta, uvođenje stranih vrsta.

Šume su važne zato što sadrže preko 50% svjetskog biodiverziteta, formiraju tlo, održavaju njegov kvalitet, pomažu u kontroli poplava, doprinose zadržavanju i prečišćavanju voda i proizvodnji kiseonika, imaju važnu ulogu u fiksiranju CO₂, čime ublažavaju klimatske promjene.⁹⁷

Drvena građa je ekonomski najvrijedniji resurs, mada i šumsko voće, pečurke, pluta, meso divljači, med, aromatične i ljekovite biljke, smola i dr. omogućavaju ekonomsku korist.

- Glavni uzroci propadanja i oštećenja šuma u kantonu su:
- raščišćavanje šuma radi korištenja zemljišta u druge svrhe (poljoprivreda, stambena izgradnja),
- nekontrolisana sječa i krađa šuma,
- trgovina drvnom građom,
- zagađenje vazduha,
- štete od oluja i zaraze od strane insekata, požari...

Ekološki značaj zelenog fonda za urbanu sredinu:

- obnavlja kiseonik u atmosferi,
- ima biološku funkciju razmjene kiseonika i ugljen-dioksida,

⁹⁷ 1 ha rastinja apsorbira 8 kg CO₂ u toku 1 sata – to je količina koju za isto vreme stvori 2000 ljudi. Šuma od 1 ha vezuje godišnje oko 16 t CO₂, a oslobađa 11 t O₂. Oko 400 stabala upije istu količinu CO₂, koju otpusti 1 putničko vozilo za godinu dana. U toku jedne godine, 1 ha šume ispušta u atmosferu 1-3,5 miliona kg vlage. 1 ha šume filtrira 50-70 t prašine godišnje.



- povećava vlažnost vazduha i vrši jonizaciju,
- ublažava uticaj ulične buke i vibracija,
- štiti od naleta vjetrova,
- vlažnost lišća kod krupnolisnih lišćara usporava širenje vatre u slučaju požara,
- apsorbira prašinu i čađ,
- pozitivno djeluje na fiziološke funkcije čovjeka,
- utiče na svjetlost u naseljima, umanjuje refleksiju,
- neutralizuje neprijatne mirise,
- štiti zemljište od erozije,
- ima neprocjenjiv estetski značaj u gradu.

Do degradacije zemljišta dolazi usljed zagađenja (neadekvatno odlaganje otpada, neodgovarajuće postupanje sa opasnim supstancama...), gubitka zemljišta (zarobljavanje na gradilištima – industrijski objekti i saobraćajna infrastruktura), erozije (izazvane djelovanjem vjetra i vode), salinizacije, sabijanja zemljišta. Posljedice degradacije zemljišta u kantonu su:

- zagađenje površinskih i podzemnih voda i vode za piće,
- uništavanje prirodnih staništa,
- manji prinosi poljoprivrednih kultura,
- povećavanje mogućnosti poplava,
- uništavanje infrastrukture...

Sa aspekta biodiverziteta i geodiverziteta kantona u BiH je jedan od najunikatnijih i najraznovrsnijih područja Evrope. Vaskularna flora sadrži oko 5000 potvrđenih vrsta, podvrsta i formi. Čak oko 30% endemične flore balkana ili oko 1800 vrsta, nalazi se u BiH. Danas je ovaj bogati biodiverzitet ugrožen jer se svakodnevno smanjuje. Posebno su ugroženi sisari iz lovne kategorije i životinje koje su eksploatisane u prošlosti, kao na primjer puževi i neke vrste reptila. Smanjenje njihovog broja je izazvalo smanjenje drugih životinjskih populacija; leptira, skakavaca, cvrčaka⁹⁸

Danas je poznato oko 3000 gljivičnih oboljenja, a najčešća je plamenjača koja je uzrokovana gljivicama, a koja se prvenstveno širi po vlažnom vremenu – najveća opasnost od širenja bolesti je tokom čestih kiša. Početna pojava bolesti vidljiva je na naličju listova kao sive "kraste", u daljoj fazi se na biljkama manifestuje kao smeđ trulež: uništava listove koji izgledaju spaljeno po rubovima listova.

Glavni problemi vezani za otpad u kantonu su: sve veće količine otpada, neodgovarajuće ili nekontrolisano odlaganje i transport opasnog otpada. Otpad se uglavnom odlaže na deponije, a ređe se primjenjuje spaljivanje otpada i njegovo klasifikovanje i recikliranje (najviše se odnosi na zemlje centralne i istočne Evrope i zemlje u tranziciji). U kantonu industrijski otpad se i dalje odlaže u privremena skladišta sa neadekvatnim tehničkim i kontrolnim uslovima. Neki od ovih otpadaka prodiru u sisteme vodosnabdjevanja ili u druge djelove životne sredine.

Najveću količinu otpada stvaraju domaćinstva, poljoprivreda, rudarstvo, proizvođačka industrija, domaćinstva i energetika.

⁹⁸ Prema IUCN, spektar ugroženih vrsta biljaka-3 istrebljene vrste, 5 vjerovatno istrebljenih vrsta, 43 veoma ugrožene, 286 ugroženih ili osjetljivih vrsta, 298 endemskih ili potencijalno ugroženih vrsta, i 52 vrste koje su nedovoljno istražene. Ne postoje precizni podaci o ugroženosti algi i mahovina, ali na osnovu podataka o porastu zagađenja, smatra se da su i ove vrste ugrožene.



Glavni izvori opasnog otpada su: industrija, rudarstvo, zdravstvene i farmaceutske ustanove, sanacija zagađenih lokacija, nikel-kadmijumske baterije, organski rastvarači, boje, lakovi, goriva za automobilske motore.

Posljedice stvaranja, odlaganja i transporta otpada su:

- zagađenje tla i vode,
- emisije metana sa deponija u vazduh, čime se pojačava globalno zagrijavanje, uzrokuju požari i eksplozije sa ozbiljnim posljedicama po ljude,
- narušavanje izgleda prirodnih predjela,
- opasnost od spontanog klizanja mase otpada,
- emisija dioksina i leteći pepeo iz postrojenja za spaljivanje otpada.



Slika 1. Klizište u kantonu spadaju u velike eko-probleme

2.Održivi razvoj u kantonu

Primjena korporativno-društvenog odgovornog poslovanja u kantonu danas je sve popularnija i postala je ustaljenom praksom u razvijenom svijetu, prvenstveno zato što se pokazalo kako od ovakve prakse imaju korist svi uključeni. Budućida društveno-odgovorno poslovanje postaje sve značajnijim elementom u postizanju konkurentnosti i efikasnog poslovanja savremenih preduzeća, postavlja se pitanje tendencije društvene odgovornosti u kantonu i BiH u cjelini. Daljnjim istraživanjem pokušat će se utvrditi koliku ulogu ima društveno-odgovorno poslovanje, odnosno je su li i u kojoj mjeri preduzeća u kantonu prihvatila savremeno poslovanje kao standardni način ekonomskog, privrednog i održivog razvoja.

Može se pouzdano tvrditi da je tehnologija okosnica ekonomskog rasta, ali je mnogo pitanja prirode, oblika i intenziteta zavisnosti ostalo otvoreno i nedovoljno objašnjeno. Društvo se organizuje, oblikuje, formira i manifestuje u korespondenciji sa raspoloživim saznavnim i naučnim potencijalom, a prema usvojenim i nasleđenim kulturnim normama. Njegov put je trasiran aktuelnim dometima društveno angažovanih i društveno odgovornih pojedinaca, formalnih i neformalnih grupa koje mu daju oblik i formu dinamike kretanja. Njegovo



kretanje je stabilno i održivo u mjeri koliko potencijal znanja može da sa njim upravlja i kriterijumski validno ga oceni, komparirajući željeno i ostvareno stanje, na bazi politike i duhovne moći.

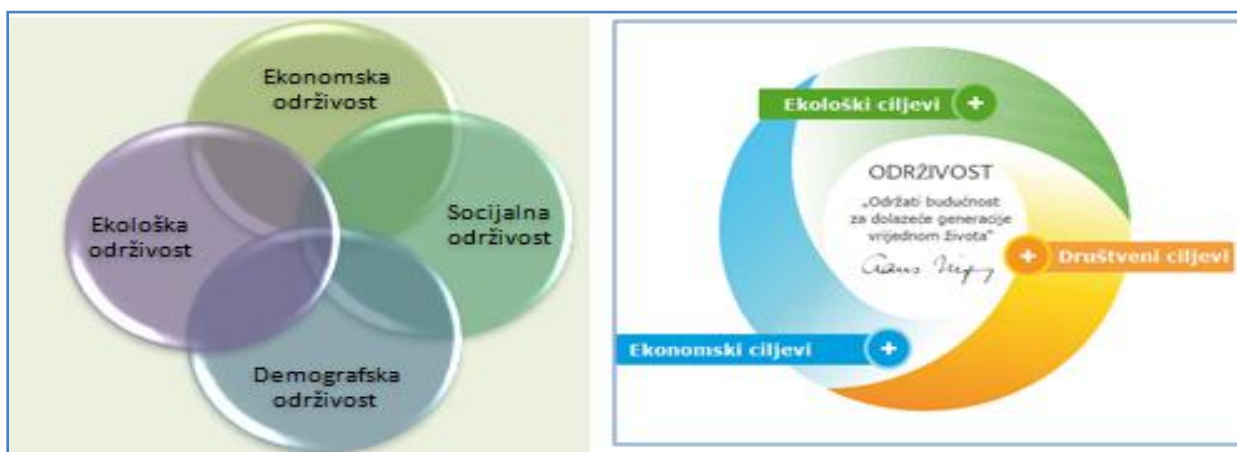
Ciljevi održivog razvoja (COR) predstavljaju skup ciljeva koji se odnose na budući međunarodni razvoj. Njih su stvorile UN, a promovišu se kao Globalni ciljevi za održivi razvoj. Oni su zamijenili Milenijumske ciljeve razvoja, koji su prestali da važe krajem 2015. Postoji 17 glavnih ciljeva, a u okviru njih 169 posebno određenih ciljeva (2015. do 2030).

Održivi razvoj je razvoj koji vodi računa o ograničenosti resursa, o međupovezanosti privrede, društva, kulture i životne sredine, kao i o pravusvih građana, uključujući buduće generacije, da čestvuju u razvojnim procesima i uživaju u blagodatima razvoja. Svjetska organizacija -UN su uložile velike napore tokom posljednjih godina da se dalje izgradi vizija takvog razvoja u svetu, koja će usmeravati razvojne politike država istovremeno ka suzbijanju siromaštva, unapređivanju blagostanja za sve, zaštiti životne sredine i uspešnim odgovorima na izazove klimatskih promjena, pre svega.

Osnovna svrha načela korporativnog upravljanja u kantonu, prema odrednicama OECD-a:

- razvijati i poboljšati legalni, institucionalni i regulatorni okvir korporativnog upravljanja;
- pružanje vodiča, uputa i savjeta za razvoj finansijskih tržišta i svih sudionika u korporativnom upravljanju.

Reinžinjerung u kantonu je proces radikalne promene ili transformacije, koji je usmjeren na preispitivanje svakog procesa u organizaciji i celokupnoj organizaciji. Bbusiness process reengineering je kreativan i inovativan proces koji menja organizacijsku kulturu, stvara nove procese, nove sisteme, nove strukture i nove načine za provođenje promjena i kao takav utiče na uspjeh kompanije.



Slika 2. Stubovi održivosti u privredno-društvenom razvoju



U avgustu 2015. godine 193 zemlje se saglasilo sa sledećih 17 ciljeva:

- 1) Bez [siromaštva](#)
- 2) Bez [gladi](#)
- 3) Dobro [zdravlje](#)
- 4) Kvalitetno [obrazovanje](#)
- 5) [Polna](#) ravnopravnost
- 6) Čista voda i [sanitarni uslovi](#)
- 7) Obnovljiva i pristupačna [energija](#)
- 8) Dobri poslovi i [ekonomija](#)
- 9) Inovacije i dobra [infrastruktura](#)
- 10) Smanjiti nejednakost
- 11) Održivi gradovi i zajednice
- 12) Odgovorna upotreba resursa
- 13) Klimatske delatnosti
- 14) Održivost [okeana](#)
- 15) Održiva upotreba zemljišta
- 16) [Mir](#) i [pravda](#)
- 17) Partnerstvo za [održivi razvoj](#)

STUBOVI ODRŽIVOG RAZVOJA



Slika 3. Ciljevi i stubovi održivog eko-razvoja u kantonu, BiH i svijetu

Dakle, UN su razvile novu globalnu razvojnu agendu u pravcu održivog razvoja, koja će usmjeravati razvojne politike u narednim decenijama. Agenda je zasnovana na globalnim participativnim konsultacijama, kroz koje su građani i brojni akteri istakli svoje potrebe i svoje viđenje globalnog razvoja.

Uspješan program održivog razvoja zahtijeva partnerstva između vlada, poslovnog sektora i civilnog društva u prostorima Zapadnog Balkana i šire. Ova uključiva partnerstva saskupljena na načelima i vrijednostima, zajedničkoj viziji i zajedničkim ciljevima koji stavljaju ljude i planet Zemlju u središte, potrebna su na globalnom, regionalnom, nacionalnom i lokalnom nivou. Potrebna je hitna akcija za mobilizaciju, preusmjeravanje i oslobađanje transformativne snage trilijuna dolara privatnih sredstava za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja. Dugoročna ulaganja, uključujući direktna strana ulaganja, potrebna u kritičnim sektorima, posebno u zemljama u razvoju. To uključuje održivu energiju, infrastrukturu i transport, kao i informacijske i komunikacijske tehnologije. S druge strane, javni sektor mora postaviti jasan smjer. Treba definirati okvire za praćenje, propise i podsticajne strukture koje omogućuju investicije.

Kako upravljati otpadom u kantonu?

Među opcijama za smanjenje nivoa rizika otpada u kantonu su:

- prevencija i redukcija stvaranja otpada – minimizacija korišćenja resursa i smanjenje količina i/ili opasnih karakteristika generisanog (nastalog) otpada;
- ponovna upotreba – ponovno korišćenje proizvoda bilo za istu ili drugu namjenu, bez prerade;
- reciklaža – tretman otpada radi dobijanja sirovine za proizvodnju istog ili drugog proizvoda;



- iskorišćenje, korišćenje vrijednosti otpada (kompostiranje, spaljivanje uz iskorišćenje energije);
- odlaganje otpada – trajno zbrinjavanje otpada koji ne može da se iskoristi (deponovanje ili spaljivanje)..

Prevenција generisanja opasnog otpada i kontrola zagađenja jesu najpoželjnije metode predstavljene i kao opcija za upravljanje rizicima. Sigurno odlaganje je predstavljeno kao zadnja i najnepoželjnija opcija na nivou kantona.

Kako će se mjeriti postizanje ciljeva?

Pokazatelji će biti okosnica za praćenje napretka ostvarivanja globalnih ciljeva održivog razvoja na lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini. Definisanje mjerljivih indikatora pretvorit će ciljeve održivog razvoja s podciljevima u alat za upravljanje koji će pomoći zemljama pri razvoju strategija i alociranju potrebnih sredstva kao i za mjerenje napretka prema održivom razvoju, ali će pomoći i u definiranju odgovornosti svih dionika za postizanje tih ciljeva.

Fokus u praćenju postizanja ciljeva bit će na nacionalnom nivou. Komplementarno praćenje će se vršiti na regionalnoj i globalnoj razini. Štoviše, svaka glavna tematska zajednica, kao što su zdravstvo, obrazovanje, poljoprivreda, itd., mobilizirat će, analizirati i komunicirati podatke o napretku prema postizanju svojih ciljeva. Takav tematski nadzor i pregled bit će važna dopuna službenom praćenju i pregledu na nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini.

Svaka zemlja treba odabrati određen broj i raspon komplementarnih nacionalnih pokazatelja koji najbolje odgovaraju njenim potrebama i sposobnosti za prikupljanje i analizu podataka. Očekuje se da stručna skupina završi proces definiranja pokazatelja do ožujka 2016. Svaki pokazatelj se ocjenjuje po izvedivosti, prikladnosti i važnosti.

Kako će biti finansirano postizanje ciljeva održivog razvoja?

Međuvladina komisija stručnjaka za financiranje održivog razvoja napravila je grube izračune sredstava potrebnih za stvaranje sigurnosne socijalne mreže za iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva. Potrebno je oko 66 milijardi USD godišnje, a godišnja ulaganja u poboljšanje infrastrukture (voda, poljoprivreda, promet, energija) mogu iznositi i do ukupno 7 bilijuna USD na globalnoj razini.

Javne finansije i razvojna pomoć bit će najvažniji za provedbu ciljeva održivog razvoja. No bitna su i sredstva generirana iz poslovnog sektora kroz porezne reforme i prekid nezakonitih finansijskih tokova i korupcije.

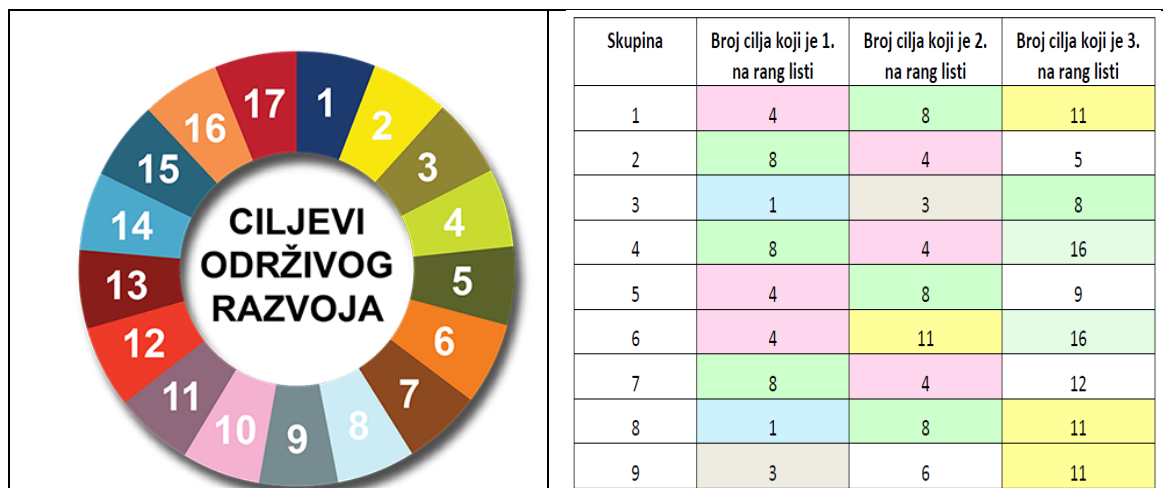
Glavna konferencija o finansiranju ciljeva održivog razvoja, održana u etiopskom glavnom gradu Addis Abebi 2015.godine nije uspjela ublažiti zabrinutost povezanu s mogućnošću namicanja potrebnih sredstava za ispunjenje veoma ambicioznih ciljeva. Ona privlače ulaganja i podržavaju održivi razvoj. Treba ojačati nacionalne mehanizme nadzora, uključujući nadzor koji provode zakonodavna tijela.

Treba unaprijediti suradnju Sjever–Jug, Jug–Jug te regionalnu i međunarodnu suradnju u području znanosti, tehnologije i inovacija. Nadalje, treba promovirati razvoj, prijenos i širenje tehnologija povoljnih za okoliš u zemlje u razvoju.



Pri tome je važno unaprijediti međunarodnu podršku za primjenu djelotvorne i ciljane izgradnje kapaciteta u zemljama u razvoju, kako bi se podržali nacionalni planovi za primjenu održivih razvojnih ciljeva.

Treba raditi na koherentnosti institucija i javnih politika, unaprijediti globalnu makroekonomsku stabilnost, između ostalog i kroz koordinaciju politika odnosno koherentnost politika za potrebe održivog razvoja.



Slika 4. Vrste ciljeva i njihovo rangiranje u održivom razvoju

Zaključak

Današnji stil života u kantonu se mnogo razlikuje od nekih prijašnjih vremena. Trka za novcem, brzina života, sve veće konkurencije, visoka a nerealizovana očekivanja, pad standarda, kao i borba za preživljavanjem, a u vremenima ekonomskih kriza i recesija, strah i gubljenje posla, ograničena zapošljavanja itd. uzrokuju da mnogi oboljevaju od mentalnih bolesti. Stres na poslu stvara pretpostavke za moždani i srčani udar, uništava mentalno zdravlje, mijenja kvalitet života i skraćuje život. Još prije 12 godina (WHO) je proglasila stres na radnom mjestu svjetskom epidemijom, a od tada se stres na poslu još više povećao zbog produbljene globalne krize i nezaposlenosti. Pa ipak, svaka okolina može uzrokovati stres, a neki nivoi stresa dio su svakodnevnog života, a ne samo posljedica odnosa i prilika na radnom mjestu.

Pored postojanja određenih globalnih i regionalnih eko-problema, koji pogađaju čitav svijet i cjelokupno stanovništvo, ipak postoje određene regionalne specifičnosti u pogledu pojave određenih ekoloških problema. Do ovih razlika dolazi iz više razloga: različit je stepen ekonomskog razvoja pojedinih dijelova regiona i karakter ekonomskih struktura u njima, različit je stepen rasta populacije, kulturnih obrazaca, životnog standarda i državnih regulatornih politika.

Ako posmatramo državu BiH kao region, stanje životne sredine je specifično. Dok su pojedine performanse (kvalitet vazduha, slatkovodnih tokova, šuma), usljed smanjenog kapaciteta industrijske proizvodnje, mnogo bolje, druge performanse (otpad, otpadne vode, mine-nemogućnost korištenja poljoprivrednog i šumskog zemljišta) mnogo su lošije nego u većini ostalih evropskih država.



Ekološki ključni instrument u BiH je zaštitna zona sa značajnim i /ili ugroženim biodiverzitetom, prirodnim i kulturnim nasljeđem. Na području javnog zdravlja najviše se uočava paradoks između glavnih resursa kantona u BiH i njihovog sadašnjeg načina korištenja. Prostorne, klimatske i geografske karakteristike kantona uslovljavaju pojave različitih oblika ugrožavanja stanovništva, materijalnih dobara i životne sredine.

Ako ljudi kantona mogu u tolikoj mjeri da loše utiču na svoju okolinu, onda smo u stanju nešto da ispravimo-ekološki. Za to će biti potrebni novi načini razmišljanja, kvalitetno školovanje i osposobljavanje kadrova, pametnije metode proizvodnje, mudrija potrošnja, kao i novi sistemi finansiranja i upravljanja.

Savremeno društvo u svom složenom procesu progresije i promena, iz dana u dan donosi nove oblike manifestacije svojih paradigmi, te na taj način, po principu akcije i reakcije, indukuje novu inventivnu energiju obrazovnog potencijala koji promene usmerava i opredmećuje.

Tehnifikacija društva mijenja njegove stvaralačke dimenzije i pomera granice dometa, a od visokog obrazovnog sistema traži da ga prati, da u svijetlu proizvodnje i usluga njegove pripadnike edukuje i čini ih društveno korisnim i društveno odgovornim.

Novo doba je multidisciplinarna kategorija koja promjene i nove oblike ispoljava u svim segmentima sfere društva. Promjene su kompleksne, temeljne, radikalne, dinamične i složene. Njihovo prihvatanje je delom odobravajuće a dijelom oportunističko. Činjenica je da mlađe generacije, generacije pripadnika sistema visokog obrazovanja, ispoljavaju veći stepen tolerancije i veću adaptibilnost na promjene društvenih procesa, dok su starije generacije u odnosu na promjene orijentisane kritički i nefleksibilno. Ovu činjenicu visoko obrazovanje mora iskoristiti u sopstvenom interesu i na opštu dobrobit društva.

Literatura

- [1] Biočanin R. Razvijanje komunikacionih kompetentnosti u reinženjeringusistema kvaliteta zdravstva (predavanje po pozivu), Naučni seminar sa međunarodnim učešćem „*BOLESTI RADA KOD ZDRAVSTVENOG OSOBLJA*“, Medicinski fakultetNiš.
- [2] Biočanin R., Danelišen D., Amidžić B. Morbiditet stanovništva kao posledica devastacije na životnu sredinu, Tribina „*DANI ZAVODA-2008*“, 31. 10. 2008. Banja Luka.
- [3] Biočanin R. Humana ekologija, Farmaceutsko-zdravstveni fakultet u Travniku, 2016.
- [4] Gunjević D. Specijalistički rad, Fakultet zdravstvenih nauka PEU,„*APEIRON*“ Banja Luka, 2010.
- [5] Đedović, B., 2010. Informacione tehnologije u obrazovanju u svetlu bolonjskog procesa, simpozijum, Vaspitač u XXI veku, Aleksinac.
- [6] Jusufrianić I. Nastavni materijali, IUT Travnik, 2017.
- [7] Pavić-Rogošić L. Održivi razvoj zajednice, ODRAZ, Zagreb, 2015.
- [8] Prahalad, C., K., Hamel, G., 1996. The Core Competence of the Corporation u Managing the Multibusiness company, Routledge, London.
- [9] Kotler P., Lee, N. (2009), Društveno-odgovorno poslovanje, suvremena teorija i najbolja praksa,
- [10] M.E.P., Zagreb
- [11] Tafr-Vlahović, M. (2009), Konceptualni okvir društveno odgovornog poslovanja, Medianali,
- [12] Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik.



- [13] Varagić R., Nesković S., Biočanin R., Varagić M. Ecological management in the function of improving the environment, III Internationale conference “SED-2010”. 7-8. Oktober 2010. Užice..
- [14] Vogel D. (2005), The Market for Virtue – The Potential and Limits of Corporate Social Responsibility, Brookings Institution Press, Washington DC.
- [15] Zadek S., Raynard, P., Oliviera, C., etc. (2005), Responsible Competitiveness – Reshaping Global.